

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

השפעת רגשות על הערכות הסיכון בקרב
צעירים בצפון הארץ ובמרכזה לאחר
מלחמת לבנון השנייה

אורי בן ציון, שוש שהרבני וטל שביט

תדפיס מתוך גיליון 31
תמוז תש"ע – יוני 2010

השפעת רגשות על הערכות הסיכון בקרב צעירים בצפון הארץ ובמרכזה לאחר מלחמת לבנון השנייה*

אורי בן ציון, שוש שהרבני וטל שביט

תקציר

המחקר הנוכחי מתבסס על מחקר שדה טבעי שהתקיים בעת מלחמת לבנון השנייה, בקיץ 2006, והוא נועד לבדוק את הקשר בין רגשות שליליים שהתעוררו בעקבות המלחמה לבין הערכת הסיכון העתידי של צעירים הגרים בצפון הארץ, בהשוואה לאלו הגרים במרכזה. כמו כן נבדק הקשר בין רגשות שליליים שהתעוררו בעקבות המלחמה, לבין הערכת הסיכון העתידי של צעירים יהודים תושבי הצפון, בהשוואה לצעירים ערבים המתגוררים באזור. המחקר בדק במיוחד את הקשר שבין רגשות שליליים (שילוב של פחד וכעס) של הצעירים לבין תפיסת הסיכון העצמית העתידית שלהם ולבין הערכת הסיכון שלהם בנוגע לעתידו של הישראלי הממוצע. כמו כן המחקר בחן, האם הבדלים ברגשות של צעירים תושבי הצפון, (יהודים וערבים) שחוו את המלחמה, לבין צעירים תושבי המרכז, שלא חוו אותה באופן ישיר, השפיעו על הערכות הסיכון שלהם. הנתונים למחקר נאספו משאלונים שהופצו מיד עם סיום המלחמה (ספטמבר 2006), בקרב נבדקים בני 18–27 מאזור הצפון ומאזור המרכז. שאלון המחקר כלל שאלות על רגשות, תפיסות סיכון, הערכות מצב כלכלית וביטחונית וכן מצב סוציו-דמוגרפי. התוצאות מראות, כצפוי, כי פרטים מקבוצת הצפון חוו בזמן המלחמה רגשות שליליים בעצמה גבוהה יותר מאלו של המרכז, וכן היו פסימיים יותר מקבוצת המרכז בנוגע לסיכויי טרור המאיימים עליהם ובנוגע לסיכונים בחיי היום יום. כמו כן צעירים ערבים בצפון חוו סערת רגשות גבוהה מזו שחוו צעירים יהודים בצפון, ותפיסות הסיכון העצמי שלהם היו גבוהות מאלו של היהודים מאותו אזור. נוסף על כך, התוצאות מראות כי רמה גבוהה יותר של רגשות שליליים שהתעוררו בעקבות המלחמה השפיעה במובהק על תפיסות סיכון פסימיות יותר של צעירים בצפון (יהודים וערבים), אך לא במרכז. עם זאת, לא נמצאו השפעות מובהקות של מדד רגשות שליליים על הערכת המצב הכלכלי (צמיחה כלכלית) והערכת המצב הביטחוני בכל קבוצות המדגם. תוצאות מחקר זה

* תודות

המחקר נעשה במימון קרן המחקר של המכללה האקדמית עמק יזרעאל, ועל כך נתונה תודתנו. ברצוננו להודות לעורכת האורחת, פרופ' שפרה שגיא, ולמעריך אנונימי על הצעותיהם המועילות, אשר הביאו לשיפור המאמר. כמו כן אנו מודים למשתתפי הכנס "קוגניציה ורגש בקבלת החלטות כלכלית" (Cognition & emotion in economic decision making workshop), שנערך ברוברטו (Rovereto), איטליה, ב-2007, על הערותיהם המועילות.

מסייעות לקובעי מדיניות להבין את עצמת הרגשות שחוו צעירים בעקבות מתקפת הטילים בצפון בזמן מלחמת לבנון השנייה, את ההשלכות של רגשות אלו על תפיסות הסיכון שלהם וכן את הצורך במתן סיוע נפשי הנדרש בעקבות השלכות המלחמה.

מילות מפתח: טרור, רגשות, סיכון, מלחמת לבנון השנייה

מבוא

במלחמת לבנון השנייה, שנמשכה 33 ימים בחודשים יולי ואוגוסט 2006, אזור הצפון כולו היה נתון למתקפת טילים מסיבית של החיזבאללה. במהלך המלחמה נהרגו 119 חיילים ו-44 אזרחים, רבים נפצעו, סבלו מחרדות קשות ואיבדו את בתיהם ורכושם. למעשה, בתקופה זו, כל אזור הצפון היה משותק כלכלית לפרקי זמן מסוימים, כיוון שגם מוסדות ומפעלים נפגעו מהטילים. מעבר לכך, למלחמה היו השפעות עקיפות על כל המשק הישראלי. ברור מאלינו כי מתקפות הטילים על יישובים אזרחיים בישראל עוררו כעס, פחד, חרדות ועצב בקרב האוכלוסייה כולה, ובקרב תושבי הצפון בפרט. מחקרנו השתמש בתנאי ניסוי טבעי שהתקיימו בעת מלחמת לבנון השנייה, כדי לבדוק את הקשר בין רגשות שהתעוררו בעקבות המלחמה לבין הערכת הסיכון העתידי של הפרטים הגרים בצפון, בהשוואה לאלו הגרים במרכז הארץ, וכן כדי להשוות בין רגשות יהודים לאלו של ערבים בתחום זה.

במרוצת שני העשורים האחרונים, מחקרים אחדים בדקו את הקשר בין רגשות לבין תפיסת הסיכון של האוכלוסייה (Fischhoff, Gonzalez, Lerner & Small, 2005; Fischhoff, Gonzalez, Small & Lerner, 2003a, 2003b; Holtgrave & Weber, 1993; Hopfensitz & van Winden, 2008; Lerner, Gonzalez, Small & Fischhoff, 2003; Loewenstein, Weber, Hsee & Welch, 2001; Mellers, Schwartz & Ritov, 1999; Vastfjall, Peters & Slovic, 2008) (the valence approach) לדוגמה, הממצאים של תאוריית הערכת "מצב הרוח" (Johnson & Tversky, 1983; Wright & Bower, 1992) שליליים גורמים להגדלת הערכת הסיכון של הפרטים; על פי גישה זו, הן לאנשים כעוסים והן לאנשים מפוחדים תהיה הערכת סיכון פסימית יותר בהשוואה לאנשים שאינם חשים רגשות שליליים אלו. בניגוד לגישה זו, על פי תאוריית "נטיית הערכה" (appraisal-tendency) של לרנר וקלטנר (Lerner & Keltner, 2000), נמצא כי פחד וכעס מנוגדים זה לזה בהשפעתם על תפיסת הסיכון של פרטים. כך למשל מצאו החוקרות כי לאנשים מפוחדים יש תפיסת סיכון עצמי פסימית יותר, ולעומת זאת, אנשים כעוסים הם בעלי תפיסת סיכון עצמי אופטימית. לתאוריה זו נמצא ביסוס אמפירי במחקר של לרנר ועמיתיה (Lerner et al., 2003), שנעשה בעקבות המאורעות של ספטמבר 2001 בארצות הברית.

במחקר קודם שנעשה על ידי בן ציון, שהרבני ושביט (Benzion, Shahrabani & Shavit, 2009) בהקשר של מלחמת לבנון השנייה, נבדקו בנפרד השפעת רגש הפחד והשפעת רגש הכעס על הערכות סיכון עצמי של תושבי הצפון, שחוו את ירי הטילים, לעומת רגשות אלו של תושבי המרכז, שלא נחשפו לירי הטילים. הממצאים מראים כי רק בצפון פחד השפיע על הערכת סיכון גבוהה יותר (בדומה לתאוריית "נטיית הערכה" ולתאוריית "מצב הרוח"), ואילו במרכז לא נמצא כל קשר בין פחד להערכת סיכון. בין כעס לבין הערכת סיכון התגלה בצפון קשר שלילי (בהתאם לגישת "מצב הרוח" ובניגוד לתאוריית "נטיית הערכה"), אך קשר זה לא נמצא אצל תושבי המרכז.

עבודות נוספות חקרו את ההשפעה של מלחמה וטרור בישראל על ישראלים. לדוגמה, בליך ועמיתיו (Bleich, Gelkopf & Solomon, 2003) בחנו את ההשפעה הפסיכולוגית של הטרור המתמשך בישראל מאז שנת 2000. החוקרים מצאו כי מרבית הנבדקים הביעו תחושה נמוכה של ביטחון ביחס לעצמם וביחס לאחרים. נוסף על כך, במחקר של זוסמן ורומנוב (2006) נמצא כי להתקפות טרור, כולל פיגועים של פלסטינים (בסוף שנת 2000) יש השפעה שלילית על התחושות של ישראלים בנוגע לביטחונם האישי וכן בנוגע לאושרם. כמו כן החוקרים מצאו כי לטרור יש השפעה דיפרנציאלית על האושר ועל שביעות הרצון של תושבי ישראל היהודים לעומת אלו של התושבים הערבים.

מחקרים נוספים התייחסו להשפעת המלחמה בישראל על תגובות ורגשות של ישראלים. החוקרות שגיא ובראון-לבינסון (Sagy & Braun-Lewensohn, 2009) בחנו את תגובות המתח והלחץ בקרב צעירים ששהו באזורי נפילות הטילים. הממצאים שלהן מראים כי צעירים בצפון הארץ, שנחשפו לטילים במלחמת לבנון השנייה, דיווחו על חרדה רבה יותר בהשוואה לצעירים בשדרות, החשופים במשך תקופה ארוכה לירי טילי הקאסם. גם המחקר של בראון-לבינסון ועמיתיה (Braun-Lewensohn, Sagy & Roth, 2010) עסק בנושא ובדק את השימוש באסטרטגיות התמודדות בקרב מתבגרים יהודים וערבים גילאי 12–19 שחוו את מתקפת הטילים בזמן מלחמת לבנון השנייה. הממצאים מראים כי גם יהודים וגם ערבים השתמשו בעיקר ב"פתרון בעיות" כאסטרטגיית ההתמודדות ודיווחו על רמות נמוכות יחסית של מצוקה פסיכולוגית, אם כי נמצאו בין הקבוצות הבדלים בנוגע למאפיינים אחרים של אסטרטגיות התמודדות. בקרב קבוצת היהודים, אסטרטגיות התמודדות הסבירו כ-35% מהשונות של תגובת לחץ, לעומת 51% בקרב קבוצת הערבים. המחקר של שמאי וקמחי (Shamai & Kimhi, 2006) התמקד בהשלכות של הנסיגה מלבנון בשנת 2000 על מתבגרים ישראלים. הממצאים מצביעים על כך שקיימים הבדלים בין מתבגרים בצפון (הגרים בסמוך לגבול ישראל-לבנון) לבין מתבגרים באזור המרכז בדעותיהם הפוליטיות וברמת המתח והלחץ (כצפוי, באזור הצפון רמת המתח גבוהה יותר).

המחקר הנוכחי, שנערך מיד עם תום המלחמה, מנתח את השלכות מתקפת הטילים במשך מלחמת לבנון השנייה על צעירים (גילאי 18–27) באזור הצפון, שהיו חשופים לטילים, ועל צעירים באזור המרכז, שלא היו חשופים למתקפה זו. בדומה למחקר של לרנר ועמיתיה (Lerner et al., 2003) ולמחקר של בן ציון ועמיתיו (Benzion et al., 2009), במחקר הנוכחי בדקנו באמצעות שאלונים את רמת הרגשות השליליים (כעס, פחד, חרדה וסערת רגשות) ואת תפיסת הסיכון של הפרטים. אולם במקום לבדוק את השפעת כל רגש בנפרד על תפיסות סיכון, כפי שנעשה במחקרים קודמים, המחקר הנוכחי התמקד בבדיקת השפעת רגשות שליליים (שילוב של רמות כעס ופחד) על תפיסות הסיכון העצמי של הפרטים ועל תפיסות הסיכון של הישראלי הממוצע. כמו כן, המחקר הנוכחי תורם לספרות הקיימת בתחום על ידי בדיקת רמת הציפיות של הפרטים ביחס למצב הכלכלי ולמדיניות בישראל בעקבות מלחמת לבנון השנייה; זאת בדומה לבדיקה שנעשתה במחקר של גלזר וובר (Glaser & Weber, 2005) באשר להשפעת אירועי ה-11 בספטמבר 2001 על מחירי מניות בשוק ההון בארצות הברית. חידוש נוסף של המאמר הנוכחי הוא בבחינת ההבדלים בציפיות ובתפיסת הסיכון העתידי של צעירים תושבי הצפון לעומת צעירים תושבי המרכז וכן של צעירים יהודים לעומת צעירים ערבים.

המוטיבציה לבדיקת השלכות המלחמה על יהודים וערבים בנפרד נבעה מההבדלים הניכרים הקיימים בחברה הישראלית בין שני מגזרים אלו מבחינת דת, תרבות, השקפת עולם ומצב כלכלי. מחקרים רבים הדגישו את האפליה של המגזר הערבי לעומת היהודי בכל הנוגע לחוקים, תקנות ומדיניות ממשלתית (Halabi, 1987; Kretzmer, 1990; Rouhana & Ghanem, 1993). הטענה העיקרית היא כי קיים פער גדול בתקציבים המופנים למגזר היהודי לעומת אלו המופנים למיעוט הערבי בישראל (Al-Haj & Rosenfeld, 1990; Benziman & Mansour 1992). לטענת החוקרים, פערים אלו בולטים בשירותי הממשלה לאזרחים, כמו למשל בשירותי חינוך (Al-Haj, 1995; Shavit, 1990) ובשירותי בריאות (Reiss, 1991). בהתבסס על פערים אלו בין יהודים לערבים בישראל, ציפינו למצוא במחקר הנוכחי הבדלים בגישות של שני המגזרים בכל הנוגע לתפיסת סיכון עתידי ולרגשות שהתעוררו בעקבות מלחמת לבנון השנייה.

השערות המחקר

המחקר כלל שלוש קבוצות עיקריות: יהודים הגרים באזור הצפון, ערבים הגרים באזור הצפון ויהודים הגרים באזור המרכז. ההשערות הבאות התבססו על העובדה כי רק תושבי הצפון חוו את ירי הטילים בזמן המלחמה והיו נתונים בסיכון ישיר, בעוד תושבי המרכז היו מחוץ לטווח הטילים, ולכן לא נשקף להם סיכון ממשי באותה תקופה. כמו כן ההשערות שהתייחסו להשוואה שבין יהודים בצפון לערבים בצפון, התבססו על כך שערביי ישראל נחשבים למיעוט מופלה בתחומים מסוימים בישראל (כפי שצוין בסעיף המבוא). בגלל אפליה זו, ייתכן שערביי ישראל הזדהו

פחות עם מטרות המלחמה בהשוואה ליהודים בישראל, ולכן אולי היו מודאגים יותר בנוגע לעתידם, בהשוואה ליהודים באותו אזור. ההשערות העיקריות היו:

א. רמה גבוהה יותר של רגשות שליליים (שילוב של פחד וכעס) תגדיל את הערכת הסיכון של הפרטים. השערה זו מתבססת על תאוריית מצב הרוח (approach valence) של גיונסון וטברסקי (Johnson & Tversky, 1983), שעל פיה רגשות שליליים משפיעים על הגדלת הפסימיות של הפרטים ביחס לסיכונים.

ב. הערכתם הממוצעת של הפרטים באשר לסיכון העצמי להיפגע נמוכה יותר מהערכתם הממוצעת באשר לסיכון זה של הישראלי הממוצע. השערה זו מתייחסת לא רק לסיכון הכרוך בטרור, אלא גם לסוגי סיכון שונים נוספים, והיא מתבססת על ממצאי תפיסת סיכון בקרב האוכלוסייה האמריקנית (Quadrel, Fischhoff & Davis, 1993; Weinstein, 2000).

ג. אצל תושבי הצפון צפוי כי תתקבלנה בעקבות המלחמה רמות גבוהות יותר של רגשות שליליים, כמו: פחד, סערת רגשות וחרדה, בהשוואה לתושבי המרכז.

ד. לתושבי הצפון צפויות הערכות פסימיות יותר באשר לעתיד הקרוב בישראל, בהשוואה לתושבי המרכז. הערכות אלו יכללו את הממדים הבאים: (1) שיפור במצב הכלכלי באזור; (2) צמיחה כלכלית בישראל; (3) צמיחה בשוק ההון.

ה. תושבי הצפון יעריכו את רמות הסיכון העצמי העתידי שלהם כגבוהות יותר, בהשוואה לתושבי המרכז.

ו. צפוי כי בעקבות המלחמה תתקבלנה בקרב ערביי הצפון רמות גבוהות יותר של פחד, חרדה וכעס, בהשוואה ליהודים באזור הצפון.

ז. לערביי הצפון צפויה הערכה פסימית יותר של העתיד הקרוב בהשוואה ליהודים מהצפון.

ח. לערביי הצפון צפויה הערכת סיכון עצמי גבוהה יותר בהשוואה ליהודים מהצפון.

שיטה

מדגם

המדגם, שנערך מיד עם סיום המלחמה בספטמבר 2006, כלל 95 נבדקים, מהם 41 יהודים מאזור הצפון, 27 ערבים מהצפון ו-27 יהודים מאזור המרכז. הנבדקים היו: (א) סטודנטים מהמכללה האקדמית עמק יזרעאל ומהשלוחה של האוניברסיטה הפתוחה בצפון הגרים באזור הצפון; (ב) סטודנטים מהאוניברסיטה הפתוחה ברעננה ומהמכללה למנהל בראשון לציון הגרים במרכז הארץ. המדגם נבחר באקראי מתוך קבוצות של סטודנטים שלמדו בזמן המלחמה במוסדות האקדמיים.

לוח 1 מסכם את המאפיינים הדמוגרפיים של המדגם. המדגם כלל צעירים בטווח הגילים שבין 18–27 (הגיל הממוצע במדגם היה 23.6), שחלקם גרים בצפון (70.5%) וחלקם – באזור המרכז (29.5%). הוא כלל 69.5% נשים ו-30.5% גברים,

71.5% יהודים ו-28.5% ערבים. כמו כן 12.5% מהנבדקים ציינו כי הם או קרוביהם נפגעו (או ספגו נזקים) במהלך מתקפות הטיילים. השוואת המשתנים הדמוגרפיים העיקריים בין קבוצות המדגם מלמדת כי בקרב קבוצת היהודים מאזור המרכז, שיעור הגברים דמה לשיעור הנשים (52% גברים ו-48% נשים), לעומת זאת, בקרב קבוצות היהודים מאזור הצפון והערבים מהצפון, הנשים היוו רוב מוחלט.¹ הגיל הממוצע של הנבדקים היה דומה בין הקבוצות השונות (23.9 בקבוצת היהודים בצפון, 21 בקבוצת הערבים בצפון ו-25.5 בקבוצת היהודים במרכז).

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים ומאפיינים נוספים של אוכלוסיית המדגם

משתנה	יהודים בצפון (n=41)	יהודים במרכז (n=27)	ערבים בצפון (n=27)	סך כולל המדגם (n=95)
מין	26.8%	52%	14.8%	30.5%
	73.2%	48%	85.2%	69.5%
	100%	100%	100%	100%
קבוצת גיל	23.9 שנים	25.5 שנים	21.0 שנים	23.6 שנים
	9.8%	-	33%	13.7%
	90.2%	-	67%	56.8%
	100%	100%	100%	100%
מצב משפחתי	9.8%	22%	11.1%	16.9%
	90.2%	78%	88.9%	83.1%
	100%	100%	0%	71.5%
	0%	0%	100%	28.5%
אחר	7.3%	7.4%	0%	5.2%
	14.8%	3.7%	14.8%	9.4%

כלים

שאלון המחקר, שהתבסס על השאלון של לרנר ועמיתיה (Lerner et al., 2003), כלל שלושה שאלונים פסיכולוגיים, כל אחד מהם בעל חמישה פריטים: (א) שאלון חרדה (Cardena, Koopman, Classen, Waelde & Spiegel, 2000); (ב) שאלון כעס; (ג) שאלון פחד. השאלון מופיע בנספח א. מהימנות אלפא קרוניך של השאלונים הפסיכולוגיים הייתה: סולם חרדה (חלק א כולו) – 0.923; כעס (חלק ז, שאלות 1–4) – 0.922; סולם פחד (חלק ח כולו) – 0.933; סולם רגשות שליליים (שילוב של כעס ופחד) (חלק ז, שאלות 1–4 וחלק ח כולו) – 0.914.

1. בנייתו הנתונים בהמשך נעשתה בקרה על השוני בשיעורי המינים בין הקבוצות השונות באמצעות הכנסת משתנה מין למשוואת הרגרסיה.

השאלונים חולקו לסטודנטים בכיתות הלימוד במוסדות להשכלה גבוהה ונאספו לאחר כמחצית השעה.² החלקים בשאלון המתבססים על המחקר של לרנר ועמיתיה (Lerner et al., 2003), תורגמו על ידי המחברים מאנגלית לעברית ולאחר מכן תורגמו חזרה לאנגלית על ידי עורכת באנגלית (שלא קראה את הגרסה המקורית). בשלב הבא הושושו שתי הגרסאות על ידי שני סטודנטים דו-לשוניים ונערכו תיקונים סופיים על ידי המחברים.

חדידת הערכת הסיכון

תפיסת הסיכון של הפרטים נמדדה באמצעות השאלון בשלוש דרכים שונות. בקבוצת השאלות הראשונה, הנבדקים נדרשו לדרג את הסיכוי למאורעות עתידיים בישראל בסולם בן שבע דרגות, החל מ"כלל לא סביר שיקרה" (0) ועד "סביר מאוד שיקרה" (7). לדוגמה, "אני חושב כי סביר שהמלחמה עם החיזבאללה תתחדש ב-12 החודשים הקרובים". קבוצת השאלות השנייה מדדה את הערכת הסיכון העצמי של הפרטים ואת אמצעי הזהירות שהפרט נוקט בעצמו. בחלק זה הנבדק התבקש לציין, מהו הסיכוי בין 0% ל-100% שהוא יחווה בשנה הקרובה אחד או יותר מתוך שמונה אירועים ברי סיכון. לדוגמה: "אתה צפוי להיפגע ממתקפת טרור"; "אתה צפוי לחלות בשפעת". קבוצת השאלות השלישית בחנה את ההערכה של הפרט בנוגע לסיכון של הישראלי הממוצע ובאשר לאמצעי הזהירות שהישראלי הממוצע נוקט. בחלק זה הובאו אותם אירועים שניתנו בחלק השני, אך ההתייחסות הייתה לישראלי הממוצע. הנבדק התבקש לציין מהו הסיכוי בין 0% ל-100% להתרחשות אירועים מסוימים בשנה הקרובה, למשל: "ישראלי ממוצע צפוי להיפגע ממתקפת טרור", או "ישראלי ממוצע צפוי לחלות בשפעת". לבסוף, בחלק האחרון של השאלות, הנבדק התבקש לענות "כן" או "לא" באשר לרצונו להעניש את האחראים למלחמה.

מהימנות אלפא קרוונבך של סולמות השאלון אשר כללו כמה פריטים, הייתה: סולם מוכנות ישראל למלחמה (חלק ג, שאלות 1, 2, 6, 7, 9 – 704); סולם הסיכוי לסיכון עצמי (חלק ד כולו – 797); סולם הסיכוי לסיכון של הישראלי הממוצע (חלק ה כולו – 867).³

תוצאות

לוח 2 מציג את הערכים הממוצעים וסטיות התקן של כל קבוצת שאלות עבור שלוש קבוצות המדגם: יהודים מאזור הצפון, ערבים מאזור הצפון ויהודים מאזור המרכז.⁴ כמו כן בלוח 5 (נספח ב) מוצגים המתאמים של המשתנים.

2 השאלון היה אנונימי וחסוי ואושר על ידי ועדת האתיקה של המכללה האקדמית עמק יזרעאל.
3 פירוט השאלות בכל חלק מופיע בנספח א.

4 המדגם כלל רק ערבים מהצפון, כיוון שמרבית הערבים בישראל חיים באזור זה.

לוח 2: הערכים הממוצעים וסטיות התקן לכל אחד מהשאלות והסולמות לפי מחוז מגורים ולפי לאום

הערך הסטטיסטי של מבחן F של ניתוח שונות להבדלים בין 3 הקבוצות	הערך הסטטיסטי של מבחן t להבדל בין יהודים וערבים בצפון	ממוצע (סטיות תקן) ערבים בצפון	הערך הסטטיסטי של מבחן t להבדל בין יהודים במרכז ובצפון	ממוצע (סטיות תקן) יהודים בצפון	ממוצע (סטיות תקן) יהודים במרכז	שאלות מהשאלון שבנספח	סולם/שאלה
9.22*	-0.22	3.27 (1.17)	3.98*	3.20 (1.08)	2.15 (1.03)	חלק א	סולם חרדה
7.15*	3.00*	3.49 (1.13)	-0.69	4.30 (1.03)	4.44 (0.82)	חלק ג, שאלות 1, 2, 6, 7, 9	סולם מוכנות ישראל למלחמה
3.33*	2.23*	4.41 (2.00)	2.25*	5.37 (1.50)	4.48 (1.72)	חלק ג, שאלה 3	הערכת הסבירות למלחמה בעתיד
0.72	1.12	4.85 (1.80)	0.15	5.32 (1.56)	5.26 (1.53)	חלק ג, שאלה 4	התקפות עתידיות
7.35*	2.08*	3.59 (1.57)	-2.08*	4.41 (1.60)	5.19 (1.33)	חלק ג, שאלה 10	המצב בישראל ישתפר
13.54*	3.23*	3.29 (1.30)	-2.38*	4.39 (1.39)	5.19 (1.27)	חלק ג, שאלה 11	הערכה לצמיחה כלכלית
13.53*	3.38*	2.92 (1.27)	-2.00*	4.17 (1.60)	4.89 (1.19)	חלק ג, שאלה 12	הערכה לצמיחה של שוק ניירות הערך
0.25	-0.26	5.37 (1.57)	0.50	5.27 (1.58)	5.07 (1.52)	חלק ג, שאלה 13	הסיכוי לירידת מחירי דירות בצפון
0.30	-0.23	4.26 (1.58)	-0.76	4.17 (1.53)	4.48 (1.83)	חלק ג, שאלה 14	הסיכוי למלחמה בדרום
2.35**	-1.21	47.67 (25.72)	1.31**	41.33 (17.1)	35.42 (19.74)	חלק ד כולו	סולם הסיכוי לסיכון עצמי
8.98*	-1.92*	59.78 (26.07)	2.82*	48.14 (22.96)	30.56 (28.22)	חלק ד, שאלה 1	סיכויי להיפגע מטורח

0.32	-0.47	45.00 (28.96)	-0.76	41.27 (33.70)	48.00 (39.13)	חלק ד, שאלה 5	סיכוי עצמי לחלות בשפעת
3.30	0.58	34.00 (32.84)	2.87*	38.17 (26.00)	21.33 (19.50)	חלק ד, שאלה 6	סיכון עצמי לפגיעה מפשע
1.57	-0.06	45.74 (32.62)	1.73*	45.29 (25.99)	34.06 (26.37)	חלק ד, שאלה 7	סיכון עצמי לפגיעה
3.77*	-1.69*	59.11 (27.30)	1.47**	49.95 (16.91)	43.61 (18.22)	חלק ה כולו	סולם הסיכוי לסיכון הישראלי הממוצע
4.41*	-1.14	62.74 (30.88)	2.20*	55.02 (24.24)	40.34 (30.67)	חלק ה, שאלה 1	סיכוי הישראלי הממוצע להיפגע מטרור
0.78	-1.06	56.29 (32.22)	-1.06	48.14 (29.71)	56.44 (33.95)	חלק ה, שאלה 5	סיכוי של הישראלי הממוצע לחלות בשפעת
5.09*	-0.52	57.74 (34.03)	2.98*	54.02 (24.64)	35.19 (26.72)	חלק ה, שאלה 6	סיכון ישראלי לקרוב פשע
1.65	1.05	49.52 (30.39)	1.86*	56.73 (25.53)	44.24 (29,41)	חלק ה, שאלה 7	סיכון ישראלי ממוצע לפגיעה
0.01	0.05	5.77 (1.95)	-0.05	5.79 (1.92)	5.81 (1.95)	חלק ז, שאלות 1, 2, 3, 4	סולם כעס
1.9	-0.38	5.20 (2.25)	1.74 (0.04)	5.00 (1.92)	4.18 (1.94)	חלק ח	סולם פחד
0.64	-0.20	10.97 (3.53)	0.96 (0.17)	10.79 (3.41)	9.99 (3.38)	חלק ז, שאלות 1, 2, 3, 4 חלק ח	סולם רגשות שליליים***
1.83	-1.65*	5.93 (2.19)	0.36 (0.36)	5.02 (2.20)	4.81 (2.53)	חלק ז, שאלה 4	סערת רגשות
5.68*	-3.12*	3.37 (0.91)	-2.00 (0.02)	2.58 (1.07)	3.07 (0.83)	חלק ו 2	הצורך לקדם את ההליך השלום

***סולם רגשות שליליים כולל שילוב של פחד וכעס; p<.05*; p<.1**;

השוואה על פי אזור מגורים

התוצאות הבאות, הנובעות מלוח 2, מתייחסות להשוואה של ממוצעי הסולמות של קבוצת היהודים מהמרכז לעומת אלו של היהודים בצפון:

א. כצפוי, בהתאם להשערה ג, נמצא כי יהודים מהצפון גילו במובהק רמות גבוהות יותר של חרדה ופחד במשך המלחמה, בהשוואה ליהודים מהמרכז (ממוצע סולם חרדה בן חמש דרגות בקרב יהודים בצפון היה 3.2, לעומת 2.15 במרכז, ואילו ממוצע סולם פחד (בן שמונה דרגות) בקרב יהודים בצפון היה 5.00, לעומת 4.18 במרכז). עם זאת, לא נצפו הבדלים מובהקים בין שני האזורים ברמת הכעס וברמת מדד רגשות שליליים, המשלב רמות כעס ופחד.

ב. בהתאם להשערה ד, נמצא כי בהשוואה לפרטים מהמרכז, פרטים מהצפון היו במובהק פסימיים יותר בנוגע למצבה של ישראל בעתיד, בהתייחס לשלושה ממדים (בכל הפריטים הבאים סולם בן שבע דרגות): שיפור כללי במצב (4.41 בצפון לעומת 5.19 במרכז), צמיחה כלכלית (4.39 בצפון לעומת 5.19 במרכז) וצמיחת הבורסה (4.89 בצפון לעומת 4.17 במרכז). כמו כן פרטים מהצפון נטו להיות בטוחים יותר באשר למלחמה עתידית באזור (5.37 בצפון לעומת 4.48 במרכז).

ג. הערכות הסיכון של הפרטים:

1. מהשוואת ממוצעי השאלות הנוגעות לסיכון עצמי מטרור, מפשע ומפגיעה באופן כללי, עולה כי פרטים בצפון גילו במובהק פסימיות רבה יותר ביחס להערכת הסיכון האישי, בהשוואה לפרטים במרכז. ממוצע אחוז הסיכון האישי מטרור בצפון היה 48.14, לעומת 30.56 במרכז, ממוצע אחוז הסיכון האישי מפשע בצפון היה 38.17 לעומת 21.33 במרכז, ואילו ממוצע אחוז הסיכון האישי לפגיעה באופן כללי היה 45.29 לעומת 34.06 במרכז. תוצאות אלו תואמות את השערה ה. עם זאת, בניגוד להשערה זו, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין יהודים בצפון ליהודים במרכז ביחס לממוצע סולם הערכת הסיכון האישי באופן כללי.

2. בהשוואה לפרטים במרכז, פרטים בצפון גילו במובהק פסימיות גדולה יותר ביחס לסיכון של הישראלי הממוצע להיפגע מפשע או מטרור (ממוצע הסולם בצפון היה 49.95 אחוז, לעומת 43.61 אחוז במרכז).

3. פרטים בצפון גילו התלהבות פחותה מהצורך לקדם את תהליך השלום במזרח התיכון, בהשוואה לפרטים במרכז (ממוצע שאלה זו בצפון, מתוך סולם בן ארבע דרגות, היה 2.58, לעומת 3.07 במרכז).

4. פרטים מכל הקבוצות ראו עצמם כבעלי סיכון עתידי נמוך יותר, בהשוואה לישראלי הממוצע. הערכה זו התייחסה לא רק לסיכון פגיעה מטרור, אלא גם לסיכון פגיעה בתחומי חיים אחרים (כגון מחלה ופשע). תוצאה זו תואמת את ההשערה ב וכן את ממצאי קוודרל (Quadrel et al., 1993) וויינשטיין (Weinstein, 2000).

השוואה על פי לאום

התוצאות הבאות מתייחסות להשוואה של ממוצעי הסולמות בין קבוצת הערבים מאזור הצפון לבין קבוצת היהודים מאותו אזור:

א. בהתאם להשערה ו, נמצא כי ערבים בצפון גילו במובהק רמה גבוהה יותר של סערת רגשות, בהשוואה ליהודים מאותו אזור (ממוצע סולם סערת רגשות בן 8 דרגות היה 5.93 בקרב ערבים בצפון, לעומת 5.02 בקרב יהודים מאותו אזור). עם זאת, בניגוד להשערה ו, לא נמצאו הבדלים מובהקים בעקבות המלחמה בין שתי הקבוצות ברמות הפחד והכעס וכן ברמת מדד הרגשות השליליים המשלב את שניהם.

ב. בהתאם להשערה ז, נמצא כי ערביי הצפון הם פסימיים יותר מיהודי אותו אזור בנוגע למצב העתידי בישראל (הממוצע להיגד "המצב בישראל ישתפר", על סולם בן שבע דרגות, היה 3.59 בקרב הערבים, לעומת 4.41 בקרב היהודים).

ג. בהשוואה ליהודים בצפון, ערביי הצפון מעריכים כי הסיכון העצמי שלהם להיפגע מטרור גבוה יותר (תואם את השערה ח), אולם לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בהערכות סיכון עצמי לפגיעה מנסיבות שאינן קשורות לטרור (כגון פשע). כמו כן, ערביי הצפון פסימיים יותר מהיהודים באותו אזור בהערכתם באשר לסיכון של הישראלי הממוצע להיפגע מטרור.

ד. ערביי הצפון היו בטוחים פחות באשר לסיכויי מלחמה עתידית באזור מאשר היהודים מאותו אזור, וכן היו נלהבים יותר מהיהודים ביחס לצורך לקדם את תהליך השלום באזור (ממוצע הערכת הסיכוי למלחמה עתידית, על סולם בן שבע דרגות, היה 4.41 בקרב ערבים, לעומת 5.37 בקרב יהודים, ואילו ממוצע הערכת הצורך בקידום השלום, על סולם בן ארבע דרגות, היה 3.37 בקרב ערבים, לעומת 2.58 בקרב יהודים).

לוח 3 מציג את אחוז הנבדקים בכל אחת מהקבוצות שענו בחיוב לסדרת שאלות הנוגעות לרצון להעניש את האחראים למלחמה (החיזבאללה).

לוח 3: אחוז הנבדקים שענו בחיוב לשאלה האם יש להעניש את האחראים למלחמה

השאלה	אחוז היהודים במרכז שענו בחיוב	אחוז היהודים בצפון שענו בחיוב	ערך χ^2 להבדל בין יהודים ובצפון	אחוז הערבים בצפון שענו בחיוב	ערך χ^2 להבדל בין יהודים וערבים בצפון
יש להעניש את האחראים למתקפות על הצפון	96.3%	92.6%	0.21	14.8%	35.6*
השתוקקתי לכך שהאחראים למתקפות ייפגעו	88.9%	90.2%	0.05	11.1%	38.9*
מלחמה היא התגובה האפשרית היחידה להתקפות על ישראל	51.8%	73.2%	2.37	22.2%	14.9*
יש להרוס את האחראים להתקפות על ישראל	88.9%	90.2%	0.05	7.4%	42.3*

p<.05*

תוצאות לוח 3 מראות כי מרבית היהודים הגרים בצפון (73.2%) האמינו כי מלחמה היא התגובה האפשרית היחידה להתקפות על ישראל, לעומת 51.8% בלבד מן הגרים באזור המרכז (אם כי הבדל זה אינו מובהק מבחינה סטטיסטית). לעומת זאת, בשאלות המתייחסות לאחראים למלחמה, לא נמצא הבדל מובהק בין יהודים בצפון ובמרכז, אך ניכר הבדל מובהק בין ערבים ויהודים בצפון. אחוז הערבים בצפון אשר מוכנים להעניש את האחראים להתקפות בצפון ולמלחמה נמוך משמעותית מהאחוזים של יהודי הצפון. ייתכן כי תוצאה זו משקפת את התפיסה של הערבים כי מלחמה באזור איננה הדרך לפתרון הבעיות או לחלופין, ייתכן שאינם רואים בחיזבאללה את האשמים בפרוץ המלחמה.

תוצאות השפעת רגשות על הערכות הסיכון והציפיות לעתיד של הפרטים

לוחות 4–ג מסכמים את התוצאות של ניתוח רגרסיות OLS עבור נבדקים מהצפון (בנפרד ליהודים ולערבים) ועבור נבדקים מהמרכז. המשתנים התלויים ברגרסיות היו: הערכות הסיכון העצמי הכללי וכן זה הספציפי (מטרור, מפשע ומפגיעה), הערכות הפרט בנוגע לסיכון הכללי ולסיכון הספציפי של הישראלי הממוצע, הערכות בנוגע לצמיחה כלכלית וכן הערכות באשר למלחמה והתקפות בעתיד. המשתנה הבלתי תלויים היה מדד רגשות שליליים, שכלל סיכום של רמות פחד וכעס ומשתנה דמה למין (נשים=0, גברים=1). הלוחות מציגים את התוצאות עבור כל אחת מהקבוצות בנפרד.

לוח 4א: תוצאות הרגרסיות של השפעת סולם רגשות על הערכות הסיכון ועל הציפיות לעתיד של קבוצת היהודים בצפון (n=41)

משתנים המסבירים המשתנה התלוי +	מקדם המשתנה הקבוע	מקדם סולם רגשות שליליים	מקדם מגדר	ריבוע המתאם הליניארי
סיכוי למלחמה בעתיד	3.82* (0.79)	0.11** (0.07, .25)	1.29* (0.50, .39)	.17*
סיכוי להתקפות בעתיד	3.91* (0.85)	0.11 (0.07, .23)	0.98** (0.54, .28)	.11
הערכה לצמיחה כלכלית	3.86* (0.80)	0.04 (0.07, .10)	0.40 (0.51, .13)	.02
סיכון עצמי (כללי)	18.65* (8.21)	2.32* (0.69, .46)	-8.72 (5.26, -.23)	.31*
סיכון עצמי להיפגע מטרור	24.66* (12.41)	2.26* (1.05, .33)	-3.25 (7.94, -.06)	.12**
סיכון עצמי לפגיעה מפשע	36.43* (14.86)	0.35 (1.25, .05)	-7.40 (9.51, -.13)	.02

.10	-8.84 (9.11, -.15)	1.91 (1.20, .25)	27.08** (14.24)	סיכון עצמי לפגיעה
.28*	-10.99* (5.30, -.29)	1.92* (0.70, .39)	32.14* (8.28)	סיכון של ישראלי ממוצע
.15*	-6.53 (8.27, -.12)	2.43* (1.09, .34)	30.49* (12.92)	סיכויי הישראלי הממוצע להיפגע מטרור
.17*	-10.28 (8.29, -.19)	2.42* (1.09, .33)	30.69* (12.95)	סיכון הישראלי הממוצע להיפגע מפשע
.12**	-10.75 (8.84, -.19)	1.95** (1.16, .26)	38.6* (13.81)	סיכון ישראלי לפגיעה

+בסוגריים מצוינים (SE, β); * $p < .05$; ** $p < .1$

לוח 24: תוצאות הרגרסיות של השפעת סולם רגשות על הערכות הסיכון ועל הציפיות לעתיד של קבוצת היהודים במרכז (n=27)

ריבוע המתאם הליניארי	מקדם מגדר	מקדם סולם רגשות שליליים	מקדם המשתנה הקבוע	המשתנים המסבירים המשתנה התלוי +
.11	-0.75 (0.71, -.22)	0.09 (0.11, .18)	3.94* (1.31)	סיכוי למלחמה בעתיד
.08	0.66 (0.65, .22)	-0.05 (0.10, -.11)	5.43* (1.19)	סיכוי להתקפות בעתיד
.18**	1.04* (0.51, .41)	0.14** (0.08, .37)	3.26* (0.93)	הערכה לצמיחה כלכלית
.58*	-26.73* (5.63, -.69)	0.85 (0.85, .15)	40.76* (10.37)	סיכון עצמי (כללי)
.36*	-25.6* (9.96, -.46)	1.96 (1.50, .23)	24.28 (18.34)	סיכון עצמי להיפגע מטרור
.46*	-24.73* (6.33, -.65)	0.38 (0.96, .07)	30.37* (11.67)	סיכון עצמי לפגיעה מפשע
.32*	-25.33* (9.57, -.49)	1.16 (1.44, .15)	35.59* (17.63)	סיכון עצמי לפגיעה
.46*	-18.59* (5.87, -.52)	1.49 (0.89, .28)	38.40* (10.82)	סיכון של ישראלי ממוצע
.43*	-33.09* (10.22, -.55)	1.76 (1.54, .19)	39.89* (18.82)	סיכויי הישראלי הממוצע להיפגע מטרור
.31**	-24.48* (9.75, -.54)	0.30 (1.47, .04)	46.95* (17.97)	סיכון הישראלי הממוצע להיפגע מפשע
.27*	-18.04 (11.1, -.31)	2.61 (1.68, .30)	27.50 (20.46)	סיכון ישראלי לפגיעה

+בסוגריים מצוינים (SE, β); * $p < .05$; ** $p < .1$

לוח 4ג: תוצאות הרגרסיות של השפעת סולם רגשות על הערכות הסיכון ועל הציפיות לעתיד של קבוצת הערבים בצפון (n=27)

ריבוע המתאם הליניארי	מקדם מגדר	מקדם סולם רגשות שליליים	מקדם המשתנה הקבוע	המשתנים המסבירים המשתנה התלוי +
.06	-0.68 (1.12, -.12)	-0.11 (0.11, -.20)	5.76* (1.30)	סיכוי למלחמה בעתיד
.07	-1.34 (1.00, -.26)	0.05 (0.10, .10)	4.49* (1.16)	סיכוי להתקפות בעתיד
.02	0.52 (0.74, .14)	0.02 (0.08, .05)	3.03* (0.86)	הערכה לצמיחה כלכלית
.24*	-2.64 (12.95, -.04)	3.57* (1.30, .49)	8.90 (15.00)	סיכון עצמי (כללי)
.07	-4.32 (14.49, -.06)	1.96 (1.46, .27)	38.94* (16.78)	סיכון עצמי להיפגע מטרור
.09	20.09 (17.99, .22)	1.94 (1.81, .21)	9.78 (20.83)	סיכון עצמי לפגיעה מפשע
.09	8.68 (17.92, .09)	2.61 (1.80, .28)	15.80 (20.74)	סיכון עצמי לפגיעה
.15	-7.54 (14.47, -.1)	3.01* (1.46, .39)	27.17 (16.76)	סיכון של ישראלי ממוצע
.11	-5.68 (16.76, -.07)	2.94** (1.69, .34)	31.33 (19.42)	סיכויי הישראלי הממוצע להיפגע מטרור
.01	-4.21 (19.47, -.04)	1.18 (1.96, .12)	45.4** (22.54)	סיכון הישראלי הממוצע להיפגע מפשע
.15	-8.11 (16.13, -.1)	3.34* (1.63, .39)	14.08 (18.68)	סיכון ישראלי לפגיעה

+בסוגריים מצוינים (SE, β); * $p < .05$; ** $p < .1$

לוח 4א מראה כי בקרב קבוצת היהודים הגרים בצפון, קיים קשר חיובי ומובהק בין רמת הרגשות השליליים לבין הערכת הסיכון העצמי הכללי, הערכת הסיכון העצמי להיפגע מטרור, הערכת הסיכון הכללי של הישראלי הממוצע והערכת הסיכון של הישראלי הממוצע להיפגע מטרור ומפשע. עם זאת, לא נמצאה השפעה מובהקת של מדד רגשות שליליים על הערכות הפרטים בנוגע לצמיחה כלכלית עתידית, וכן על הערכותיהם באשר להיתכנות מלחמה והתקפות בעתיד.

לוח 4ב מראה כי בקרב קבוצת היהודים הגרים במרכז, אין השפעה מובהקת של מדד רגשות שליליים על הערכות הסיכון העצמי למיניהן וכן על הערכות הפרט באשר לסיכונים של הישראלי הממוצע (בניגוד להשערה א). נוסף על כך, כמו בצפון, לא נמצאה השפעה מובהקת של מדד רגשות שליליים על הערכות הפרטים בנוגע לצמיחה כלכלית עתידית וכן על הערכות באשר להיתכנות מלחמה והתקפות בעתיד.

לוח 4 מראה כי בקרב קבוצת הערבים הגרים בצפון, קיים קשר חיובי ומובהק בין רמת הרגשות השליליים לבין הערכת הסיכון העצמי הכללי, הערכת הסיכון הכללי של הישראלי הממוצע והערכת הסיכון של הישראלי הממוצע להיפגע מטרור ומפשע (לא נמצא קשר מובהק עם הערכת הסיכון העצמי להיפגע מטרור או מפשע). תוצאה זו תואמת באופן כללי את השערה א. עם זאת, לא נמצאה השפעה מובהקת של מדד רגשות שליליים על הערכות הפרטים בנוגע לצמיחה כלכלית עתידית וכן על הערכות באשר להיתכנות מלחמה והתקפות בעתיד.

התוצאות בלוחות הנ"ל מלמדות עוד כי מגדר מהווה משתנה מסביר מובהק בהערכת הסיכון העתידי העצמי והערכת הסיכון של הישראלי הממוצע (הסיכון הכללי והסיכונים לפגיעה מטרור ומפשע), בעיקר בקרב קבוצת היהודים במרכז. התוצאות מלמדות כי גברים מדווחים על הערכות סיכון עצמי נמוכות יותר בהשוואה לנשים. עם זאת, לא נמצאה השפעה מובהקת של מגדר על תפיסות הסיכון של קבוצות היהודים והערבים בצפון (למעט השפעה קטנה על הערכת הסיכון הכללי של הישראלי הממוצע).

דיון

מחקרנו השתמש בתנאי מחקר שדה טבעי שהתרחשו בקיץ 2006, עם מתקפת הטיילים על צפון ישראל בעת מלחמת לבנון השנייה; זאת כדי לנתח רגשות, תפיסות סיכון וציפיות של צעירים הגרים בצפון הארץ בהשוואה לאלו של צעירים הגרים במרכזה. תרומת המאמר הנוכחי לספרות הקיימת היא בכמה היבטים: (א) בבדיקה האמפירית של המודלים התאורטיים המקשרים בין רגשות לבין תפיסת סיכון, כגון תאוריית "מצב הרוח" של ג'ונסון וטברסקי (Johnson & Tversky, 1983), בדיקה שנערכה בקרב צעירים בהקשר הייחודי של מלחמת לבנון השנייה; (ב) בבחינת ההבדלים בציפיות לשיפור במצב הביטחוני ובתפיסת הסיכון העתידי בין צעירים תושבי הצפון, שחוו את מתקפת הטיילים ב-2006, לבין צעירים תושבי המרכז, שלא חוו מתקפה זו, וכן בין צעירים יהודים לבין צעירים ערבים; (ג) בבדיקת רמת הציפיות של הפרטים ביחס למצב הכלכלי ולמדיניות בישראל בעקבות מלחמת לבנון השנייה, בדומה לבדיקה שנעשתה במחקר של גלזר וובר (Glaser & Weber, 2005), בנוגע להשפעה של אירועי ה-11 בספטמבר 2001 על מחירי מניות בשוק ההון בארצות הברית.

מתוצאות המחקר עולה כי קיימים הבדלים ניכרים ברמות הרגשות, בהערכות הסיכון, בעמדות ובציפיות לעתיד של צעירים מהצפון לעומת צעירים מהמרכז. לדוגמה, הממצאים מראים כי פרטים מהצפון, בהשוואה לפרטים מהמרכז, היו במובהק פסימיים יותר לאחר המלחמה בנוגע למצבה של ישראל בעתיד בכלל, ובנוגע למצבה הכלכלי העתידי בפרט. כמו כן נמצא כי בקרב התושבים בצפון, שהיו חשופים לטיילים, התגלו רמות גבוהות יותר של פחד וחרדה בהשוואה לתושבי המרכז, שלא סבלו ממתקפות אלו. במילים אחרות, מצאנו, בהתאם לממצאי

לוונשטיין ועמיתיו (Loewenstein et al., 2001), כי המרחק מקטין את עצמת הרגשות שעשויים לעצב בחלקם את תפיסות הסיכון של הפרטים. לעומת זאת, פישהוף ועמיתיו (Fischhoff et al., 2003b) מצאו כי לאחר מאורעות 11 בספטמבר 2001, עצמת הרגשות לא הושפעה מהמרחק הגאוגרפי ממקום הפיגועים. אחד ההסברים האפשריים לשוני בתוצאות יכול להיות שהמאורעות בארצות הברית היו חד-פעמיים ודרמטיים מאוד ולכן השפיעו על אוכלוסיית ארצות הברית כולה. בישראל, לעומת זאת, מתקפת הטילים בצפון נמשכה 33 יום והשפיעה בעיקר על אזור הצפון.

ממצא נוסף הוא כי עצמת סערת הרגשות שהתחוללה בקרב תושבי הצפון הערבים (על פי דיווחים עצמיים) הייתה גבוהה משמעותית מזו של הצעירים היהודים בצפון. כמו כן נמצא כי תפיסות הסיכון העצמי ותפיסות הסיכון של הישראלי הממוצע היו גבוהות יותר בקרב ערבים מאשר בקרב יהודים בצפון. אחד ההסברים האפשריים להבדלים ברגשות ובתפיסת הסיכון בין קבוצות היהודים והערבים הוא תחושות הקיפוח והאפליה המלוות את המגזר הערבי בשל מדיניות הממשלה. חוקרים אחדים הצביעו על הפער הקיים בהקצאת המקורות למגזר הערבי לעומת המגזר היהודי (Al-Haj & Rosenfeld, 1990; Benziman & Mansour, 1992). לפיכך, רמות גבוהות יותר של סערת רגשות והערכת סיכון לאחר המלחמה בקרב הערבים עשויות לשקף את תחושת פגיעותם הרבה בהשוואה לאוכלוסייה היהודית בצפון.

תוצאה נוספת של המחקר הנוכחי, התואמת את השערות המחקר, היא השפעת מדד רגשות שליליים שהתעוררו בעקבות המלחמה על הערכת הסיכון העצמית, וכן הערכת הסיכון הנשקף לישראלי הממוצע, הן בקרב יהודים תושבי הצפון והן בקרב ערביי האזור. הממצאים מראים כי ככל שרמת הרגשות השליליים בקרב שתי קבוצות אלו עלתה, כך הערכת הסיכון העתידי של הפרטים הייתה פסימית יותר. תוצאה זו עולה בקנה אחד עם תאוריית "מצב הרוח" של ג'ונסון וטברסקי (Johnson & Tversky, 1983), שעל פיה, רגשות שליליים משפיעים להגדלת הפסימיות של הפרטים ביחס לסיכונים. לעומת זאת, לא נמצאה כל השפעה של מדד רגשות שליליים על הערכות הסיכון של תושבי המרכז. אחד ההסברים האפשריים הוא שעצמת החוויה של המלחמה בקרב תושבי הצפון, יהודים וערבים, עוררה רגשות שליליים ברמה גבוהה, רמה שהייתה לה השפעה על תפיסות הסיכון של פרטים שחוו את המלחמה; זאת בעוד שבקרב תושבי המרכז, שלא חוו את מתקפת הטילים, עצמת הרגשות השליליים לא הייתה חזקה דייה כדי להשפיע על תפיסות הסיכון שלהם.

התוצאות מלמדות עוד כי בקרב קבוצת היהודים מהמרכז, אשר לא היו חשופים למתקפת הטילים, גברים דיווחו על הערכות סיכון עצמי נמוכות יותר מאשר נשים. תוצאה זו תואמת ממצאי מחקרים קודמים (Lerner et al., 2003; Slovic, 1999). אחד ההסברים האפשריים לכך הוא שהבדלים בחוויות רגשיות בין המינים יכולים

להסביר את ההבדלים בתפיסות הסיכון בין גברים לנשים (Lerner & Keltner, 2001). הסבר אחר הוא שגברים נוטים לדווח שהם חווים רמות פחד נמוכות יותר בהשוואה לנשים (Biaggio, 1980; Grossman & Wood, 1993). עם זאת, על פי ממצאי המחקר הנוכחי, לא נמצא הבדל מובהק בין המינים בתפיסות הסיכון של קבוצות היהודים והערבים בצפון, אשר היו חשופים למתקפת הטילים.

לסיכום, תוצאות המחקר מאשרות את הקשר בין עצמת הרגשות לבין עמדות ותפיסות סיכון בקרב צעירים שחוו את מתקפת הטילים. ממצאים אלו עשויות לעזור לקובעי מדיניות להבין את עצמת הרגשות של הצעירים בעקבות מתקפת הטילים ב-2006 על צפון הארץ ואת ההשלכות הנובעות מכך על צעירים אלו, ומכאן – להבין את הצורך לסייע להם בטיפול בהשלכות השליליות של הרגשות שהתעוררו בעקבות המלחמה.

מקורות

- זוסמן, נ' ורומנוב, ד' (2006). הטרור וחרדת הישראלים: עדויות לעלויות הלא-כספיות של האינתיפאדה. *הרבעון לכלכלה*, 53, 272–289.
- Al-Haj, M. (1995). *Education, empowerment, and control: The case of Arabs in Israel*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Al-Haj, M., & Rosenfeld, H. (1990). *The Arab local government in Israel*. Boulder, CO: Westview Press.
- Benziman, U., & Mansour, A. (1992). *Subtenants: The Arabs of Israel, their statues and the policy towards them*. Jerusalem: Keter.
- Benzion, U., Shahrabani, S., & Shavit T. (2009). Emotions and perceived risks after the 2006 Israel-Lebanon war. *Mind & Society*, 8, 21–41.
- Biaggio, M. K. (1980). Assessment of anger arousal. *Journal of Personality Assessment*, 44, 289–298.
- Bleich, A., Gelkopf, M., & Solomon, Z. (2003). Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and coping behaviors among a nationally representative sample in Israel. *JAMA*, 290, 612–620.
- Braun-Lewensohn, O., Sagy, S., & Roth, G. (2010). Coping strategies among adolescents: Israeli Jews and Arabs facing missile attacks. *Anxiety, Stress & Coping*, 23, 35–51.
- Cardena, E., Koopman, C., Classen, C., Waelde, L. C., & Spiegel, D. (2000). Psychometric properties of the Stanford Acute Stress Reaction Questionnaire (SASRQ): A valid and reliable measure of acute stress. *Journal of Traumatic Stress*, 13, 719–734.
- Fischhoff, B., Gonzalez, R. M., Lerner J. S., & Small D. A. (2005). Evolving judgments of terror risks: Foresight, hindsight, and emotion. *Journal of Experimental Psychology*, 11, 124–139.

- Fischhoff, B., Gonzalez, R. M., Small, D. A., & Lerner, J. S. (2003a). Evaluating the success of terror risk communication, biosecurity and bioterrorism: Biodefense Strategy. *Practice, and Science, 1*, 255–258.
- Fischhoff, B., Gonzalez, R. M., Small, D. A., & Lerner, J. S. (2003b). Judged terror and proximity to the World Trade Center. *Journal of Risk and Uncertainty, 26*, 137–151.
- Glaser, M., & Weber, M. (2005). September 11 and stock return expectations of individual investors. *Review of Finance, 9*, 243–279.
- Grossman, M., & Wood, W. (1993). Sex differences in intensity of emotional experience: A social role interpretation. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*, 1010–1022.
- Halabi, U. (1987). *Discrimination on the basis of national affiliation in Israeli legislation*. M.A. thesis. The Hebrew University of Jerusalem.
- Holtgrave, D. R., & Weber, E. U. (1993). Dimensions of risk perception for financial and health risks. *Risk Analysis, 13*, 553–558.
- Hopfensitz, A., & Van Winden F. (2008). Dynamic, choice, independence and emotions. *Journal of Theory and Decision, 64*, 249–300.
- Johnson, E. J., & Tversky, A. (1983). Affect, generalization, and the perception of risk. *Journal of Perspective Social Psychology, 45*, 20–31.
- Kretzmer, D. (1990). *The legal status of Arabs in Israel*. Boulder, CO: Westview Press.
- Lerner, J. S., Gonzalez, R. M., Small, D. A. & Fischhoff, B. (2003). Emotion and perceived risks of terrorism: A national field experiment. *Psychological Science, 14*, 144–150.
- Lerner, J. S., & Keltner, D. (2000). Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgment and choice. *Cognition and Emotion, 14*, 473–493.
- Lerner, J. S., & Keltner, D. (2001). Fear, anger, and risk. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*, 146–159.
- Loewenstein, G. F., Weber, E. U., Hsee, C. K. & Welch, E. (2001). Risk as feelings. *Psychological Bulletin, 127*, 267–286.
- Mellers, B., Schwartz, A., & Ritov, I. (1999). Emotion-based choice. *Journal of Experimental Psychology, 128*, 332–345.
- Quadrel, M. J., Fischhoff, B., & Davis, W. (1993). Adolescent (in)vulnerability. *American Psychologist, 48*, 102–116.
- Reiss, N. (1991). *The health care of the Arabs in Israel*. Boulder, CO: Westview Press.
- Rouhana, N. N., & Ghanem, A. (1993). The democratization of a traditional minority in an ethnic democracy: The Palestinians in Israel. In E. Kaufman,

- S. Abed & R. Rothstein (Eds.), *Democracy, peace, and the Israeli-Palestinian conflict* (pp. 163–185). Boulder, CO: Lynne Rienner publisher.
- Sagy, S., & Braun-Lewensohn, O. (2009). Adolescents under rocket fire: When are coping resources significant in reducing emotional distress? *Global Health Promotion, 16*(4), 5–15.
- Shamai, M., & Kimhi, S. (2006). Exposure to threat of war and terror, political attitudes, stress, and life satisfaction among teenagers in Israel. *Journal of Adolescence, 29*, 165–176.
- Shavit, Y. (1990). Segregation, tracking, and the educational attainment of minorities: Arab and oriental Jews in Israel. *American Sociological Review, 55*, 115–126.
- Slovic, P. (1999). Trust, emotion, sex, politics, and science: Surveying the risk-assessment battlefield. *Risk Analysis, 19*, 689–701.
- Vastfjall D., Peters, E., & Slovic, P. (2008). Affect, risk perception and future optimism after the tsunami disaster. *Judgment and Decision Making, 3*, 64–72.
- Weinstein, N. D. (2000). Perceived probability, perceived severity, and health-protective behavior. *Health Psychology, 19*, 65–74.
- Wright, W. F., & Bower, G. H. (1992). Mood effects on subjective probability assessment. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 52*, 276–291.

נספח א: שאלון המחקר

חלק א

הנך מתבקש לדרג כל משפט על פי המידה שבה אתה מרגיש כי חווית את כל אחת מההרגשות **בזמן המלחמה בצפון**.

- 1 – מתאר מצב שלא חווית כלל בזמן המלחמה;
- 5 – מתאר מצב שחווית במידה רבה מאוד בזמן המלחמה.
1. היו לי קשיים להירדם וכן השינה שלי לא הייתה רצופה.
2. חשתי חוסר מנוחה
3. כל דבר הכי קטן "הקפיץ" אותי.
4. חשתי דרוך ו"על קוצים".
5. היה לי קשה להתרכז (או סבלתי מקשיים בריכוז).

חלק ב

הנך מתבקש להקיף בעיגול בכל משפט את התשובה המתאימה לך:
(1) חשתי צורך להעניש את האחראים (החיזבאללה) להתקפות על הצפון:

מסכים / לא מסכים

(2) השתוקקתי לכך שהאחראים (החיזבאללה) למעשים אלו ייפגעו:

מסכים / לא מסכים

(3) מלחמה היא התגובה האפשרית היחידה להתקפות על ישראל:

מסכים / לא מסכים

(4) אנו צריכים לחסל את האחראים להתקפות על ישראל:

מסכים / לא מסכים

חלק ג

הנך מתבקש לדרג כל משפט על פי המידה שבה אתה חושב כי סביר שהמצב המתואר יקרה.

1 – מציין כי לא סביר כלל שהמצב המתואר יקרה;

7 – מציין שסביר מאוד שהמצב המתואר יקרה.

1. אני סבור כי כתוצאה ממאמצי המודיעין הישראלי ניתן יהיה לחזות התקפות עתידיות על ישראל.

2. אני סבור כי ישראל תצליח במלחמה כנגד הטרור.

3. אני חושב כי סביר שהמלחמה עם החיזבאללה תתחדש בשנה הקרובה.

4. אני חושב כי מתקפות טרור עתידיות עלולות לקרות בכל זמן ובכל מקום ואין דרך לחזות מתי והיכן יתרחשו.

5. אני סבור כי אף על פי שהאו"ם קורא להפסקת הטרור, הטרוריסטים תמיד יהיו צעד אחד קדימה בהגברת הטרור.

6. אני סבור כי ישראל תהיה מסוגלת לתפוס את מנהיגי המחבלים בלבנון.
7. אני סבור כי ההגנה מפני טילים תשתפר באופן ניכר כתוצאה מהתקפות הטרור.
8. אני סבור כי פעולת צה"ל נגד החיזבאללה יגרמו להם להגיב בעתיד באופן שאנו לא יכולים לחזות.
9. אני סבור שאם הטרוריסטים יגיבו בחומרה כלפי פעולות ישראל בתחומם, ישראל תהיה מוכנה.
10. אני סבור כי המצב בישראל ישתפר.
11. אני סבור כי למרות המלחמה המשק הישראלי ימשיך לצמוח.
12. אני סבור כי למרות המלחמה הבורסה הישראלית תמשיך לעלות.
13. אני סבור כי בגלל המלחמה מחירי הדירות בצפון ירדו.
14. אני סבור שבעקבות תוצאות המלחמה בצפון, המחבלים בעזה יתחילו לירות טילים גם על דרום הארץ ומרכזה.

חלק ד

הנך מתבקש לרשום בכל משפט, מה הסיכוי שתחווה את האירוע המוזכר במשפט. יש לרשום מספר בין 0% ל-100%.

0% – מציין כי **אין סיכוי** שתחווה את האירוע המוזכר במשפט;
100% – מציין כי תחווה **בוודאות** את האירוע המוזכר במשפט.

1. אתה צפוי להיפגע בהתקפת טרור. סיכוי ____.
2. אתה צפוי לחוות בעיות בשינה בגלל מצבי טרור. סיכוי ____.
3. אתה צפוי לנסוע בתחבורה ציבורית פחות מהרגיל. סיכוי ____.
4. אתה צפוי לסנן את הדואר האלקטרוני שלך מפריטים חשודים ביתר זהירות. סיכוי ____.
5. אתה צפוי לחלות בשפעת. סיכוי ____.
6. אתה צפוי להיות קרוב של פשע אלים (שונה מטרור). סיכוי ____.
7. אתה צפוי להיפגע בגלל סיבות, כמו: פשע, טרור, מחלה קטלנית, תאונה וכו'. סיכוי ____.
8. אתה צפוי לנסוע פחות ליעדים שאינם מומלצים על ידי היחידה ללוחמה בטרור, כמו סיני ותורכיה. סיכוי ____.

חלק ה

הנך מתבקש לרשום בכל משפט, מה הסיכוי **שישראלי ממוצע** (לא דווקא אתה באופן אישי) יחווה את האירוע המוזכר. רשום מספר בין 0% ל-100%.

0% – מציין כי **אין סיכוי** שישראלי ממוצע יחווה את האירוע המוזכר במשפט;
100% – מציין כי ישראלי ממוצע יחווה **בוודאות** את האירוע המוזכר במשפט.

1. ישראלי ממוצע צפוי להיפגע בהתקפת טרור. סיכוי ____.
2. ישראלי ממוצע צפוי לחוות בעיות בשינה בגלל מצבי טרור. סיכוי ____.
3. ישראלי ממוצע צפוי לנסוע פחות מהרגיל בתחבורה ציבורית. סיכוי ____.
4. ישראלי ממוצע צפוי לסנן את הדואר האלקטרוני שלו/ה מפריטים חשודים ביתר זהירות. סיכוי ____.
5. ישראלי ממוצע צפוי לחלות בשפעת. סיכוי ____.
6. ישראלי ממוצע צפוי להיות קרוב של פשע אלים (שונה מטרור). סיכוי ____.
7. ישראלי ממוצע צפוי להיפגע בגלל סיבות, כמו: פשע, טרור, מחלה קטלנית, תאונה וכו'. סיכוי ____.
8. ישראלי ממוצע צפוי לנסוע פחות ליעדים שאינם מומלצים על ידי היחידה ללוחמה בטרור, כמו סיני ותורכיה. סיכוי ____.

חלק ו

- הנך מתבקש לדרג כל משפט על פי המידה שבה אתה מסכים לדעה המתוארת בו.
- 1 – מצוין כי אתה כלל לא מסכים;
 - 4 – מצוין כי אתה מסכים מאוד.
1. צריך לספק לישראלים מידע אמין ומדויק לגבי המצב, אפילו אם המידע עלול להדאיג אנשים.
 2. יש צורך לקדם את השלום עם סוריה ועם לבנון.
 3. יש צורך להשקיע בהגנה על האוכלוסייה האזרחית.
 4. יש צורך להשקיע בצה"ל ובחיילי המילואים.

חלק ז

- הנך מתבקש לדרג כל משפט על פי העוצמה שבה חשת כל אחת מהתחושות המוזכרות בזמן המלחמה:
- 1 – מצוין כי כלל לא חשת תחושה זו בזמן המלחמה;
 - 8 – מצוין כי חשת חזק מאוד תחושה זו בזמן המלחמה.
1. זועם; 2. רוגז; 3. כועס; 4. בסערת רגשות; 5. מאשים

חלק ח

- הנך מתבקש לדרג כל משפט על פי העוצמה שבה חשת כל אחת מהתחושות המוזכרות בזמן המלחמה:
- 1 – מצוין כי כלל לא חשת תחושה זו בזמן המלחמה;
 - 8 – מצוין כי חשת מאד תחושה זו בזמן המלחמה.
1. מודאג; 2. מפורד; 3. מבוהל; 4. מבועת; 5. עצבני

